

ТЕВТОНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ВІЙНА 20–40-х РОКІВ XIV СТОЛІТТЯ І КОРОЛІВСТВО РУСІ

Засвідчені текстами грамот від 9 серпня 1316 р., 27 серпня 1320 р., жовтня 1325 р., 9 березня 1327 р., 11 лютого 1334 р., 20 жовтня 1335 р. і 30 січня 1339 р.¹, тісні союзні стосунки між королівством Русі (Галицько-Волинською державою) та Тевтонським орденом схилили деяких дослідників до думки, що цей союз, особливо за князя Болеслава Юрія Тройденевича, мав антипольське спрямування². Наскільки він справедливий з огляду польсько-тевтонських стосунків, які упродовж першої половини XIV ст. справді були складними і, зрештою, вилилися у затяжну війну, що з перервами тривала близько 20 років?

Далеко не всі аспекти самої війни поки вивчені всебічно, хоча над цією проблемою працювали такі історики, як Маріан Тумлер³, Еріх Машке⁴, Хартмут Бокман⁵, Клаус Мілітцер⁶, Анрі Богдан⁷, Вільям Урбан⁸, Маріан Біскуп і Герард Лябуда⁹, Єжи Ключовський¹⁰, Міхал Тимовський¹¹ та Віра Матузова¹². Можна стверджувати, що головною проблемою польської зовнішньої політики у перших десятиліттях XIV ст. став конфлікт з Тевтонським орденом, спричинений насамперед захопленням Гданського Помор'я у 1309 р.

¹ *Купчинський О.* Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С. 145–158, 167–194.

² Див., наприклад: *Войтович Л.* Князь Юрій-Болеслав Тройденевич: Ескіз портрета // *Княжа доба: історія і культура.* – Львів, 2011. – Вип. 5. – С. 209–220.

³ *Tumler M.* Der Deutsche Orden im Werden, Wachsen und Wirken bis 1400 mit einem Abriss der Geschichte des Ordens von 1400 bis zur neuesten Zeit. – Wien, 1955. – 746 s.

⁴ *Машке Э.* Немецкий орден / Пер. с нем. В. Соловьевой. – Санкт-Петербург, 2003. – 256 с.

⁵ *Бокман Х.* Немецкий орден: Двенадцать глав из его истории / Пер. с нем., предисловия, комментарии В. Матузовой. – Москва, 2004. – 273 с.

⁶ *Militzer K.* Historia zakonu krzyżackiego / Przekład E. Marszał, J. Zakrewski. – Kraków, 2007. – 332 s.

⁷ *Богдан А.* Тевтонские рыцари / Пер. с фр. А. Вишневого. – Санкт-Петербург, 2008. – 303 с.

⁸ *Урбан В.* Тевтонский орден / Пер. с англ. П. Румянцева. – Москва, 2010. – 413 с.

⁹ *Biskup M., Labuda G.* Dzieje Zakonu krzyżackiego w Prusach: Gospodarka – Społeczeństwo – Państwo – Ideologia. – Gdańsk, 1988. – 624 s.

¹⁰ *Ключовський Є.* Історія Польщі до кінця XV ст. / Пер. з польс. Н. Яковенко. – Люблін, 2005. – 237 с.

¹¹ *Тымовский М.* История Польши / Пер. з польс. В. Ковалева. – Москва, 2004. – 544 с.

¹² *Матузова В. И.* Немецкий орден: От Аксона до Грюнвальда // *Средневековая Европа глазами современников и историков.* – Москва, 1994. – Т. 2. – С. 201–225; *Ее же.* Тевтонский орден и Северная Европа // *Середньовічна Європа: погляд з кінця XX ст.* – Чернівці, 2000. – С. 104–108 (та ін.).

Окупація йшла врозріз з ідеологією духовно-лицарського ордену, але водночас сприяла розвитку держави Ордену, оскільки після приєднання цієї території він міг проводити політику, незалежну від польського короля. Тому погляди польських та німецьких істориків на ці дії суттєво відрізняються.

Такі польські історики, як М. Біскуп, Г. Лябуда, М. Тимовський, Є. Клочовський відстоювали погляд, що Тевтонський орден, напавши на християнські землі, на очах у всіх зрадив своєму призначенню захисника християн від невірних. На їхню думку, одним із наслідків польсько-орденського конфлікту стало прискорення розвитку польської національної самосвідомості. Так, наприклад, М. Тимовський зазначив, що польське національне почуття зробило Гданське Помор'я пробним каменем патріотизму, а загальний антинімецький настрій зосередився на Тевтонському ордені¹³.

Німецькі історики Х. Бокман, М. Тумлер, Е. Машке, К. Мілітцер дотримувалися погляду, що дипломати Ордену уклали угоду з правителями Бранденбургу, які в 1309 р. продали свої права на Гданське Помор'я за 10 тис. марок. Таму в 1307–1310 рр. ця територія “цілком законно” мала остаточно перейти до Ордену.

Гданське Помор'я контролювало вихід до Балтики, через яку проходили основні шляхи польського експорту, що було дуже чутливим для розвитку польського ринку, який почав формуватися. Тому відвоювання цих територій стало однією зі стратегічних цілей польської політики на довгі роки¹⁴.

Тевтонський орден отримав контроль над одним з головних балтійських портів – Гданськом (відтепер Данцигом), дуже важливим для вивозу зерна з віддалених від моря прусських земель. Але територію орденської держави у складі двох частин – Пруссії та Лівонії розділяла литовська Жемайтія, оволодіння якою тепер стало головною ціллю Ордену. Жемайтія залишалася язичницькою й Орден мав усі підстави для війни за ці землі з Литвою, яка практично не вщухала¹⁵.

Магістр Конрад фон Фойхтванген зумів втихомирити заколот у Гданську, зацікавивши бюргерів та ремісників перспективами ганзейської торгівлі й збуту їхніх виробів у Пруссії¹⁶. Але загалом становище Ордену було хитким.

У зовнішньополітичному плані початок XIV ст. для Ордену виявився несприятливим через цілу низку обставин. Найповажніша з них полягала в опозиції до лицарських законів, перенесених з Палестини до Європи, і втраті права на існування. Ордену загрожувало те ж саме, що й тамплієрам у разі належного використання проблеми Гданського Помор'я. Другою причиною було загострення стосунків на території Лівонії. У 1305 р. розпочався збройний конфлікт з архієпископом ризьким. У 1310 р. Климент V зібрав з цього приводу комісію. Серед звинувачень було і захоплення Помор'я¹⁷.

За такої ситуації Орден вирішив застосовувати тактику зволікання, використовуючи протиріччя Польщі і Чехії, король якої Ян Люксембург

¹³ Тимовський М. История Польши. – С. 85.

¹⁴ Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Пер. з англ. П. Тарашука. – Київ, 2008. – С. 115.

¹⁵ Демурже А. Рыцари Христа. Военно-монашеские ордены в средние века, XI–XVI вв. / Пер. с фр. М. Некрасова. – Санкт-Петербург, 2008. – С. 111–112.

¹⁶ Урбан В. Тевтонский орден. – С. 185.

претендував на польський престіл, та боротьбу за німецький трон між баварським герцогом Людвігом фон Віттельсбахом й австрійським герцогом Фрідріхом Красивим фон Габсбургом. Орден визнав протектором Яна Люксембурга і запропонував свою допомогу¹⁸. Водночас Орден намагався гасити напруження у стосунках з курією, утримуючи при ній свого дипломатичного представника – генерального прокурора. Але після 1309 р. жоден великий магістр, окрім Карла Трірського, не з'являвся перед папою особисто¹⁹. Ситуація посилювалася відмовою виплачувати папі спеціальний податок, так званий денарій святого Петра*. За таких умов союз Ордену з королівством Русі був вигідний обом сторонам як з економічних, так і політичних міркувань.

Ян Люксембург прийняв титул короля Польщі й у 1327–1331 рр. нав'язав васальну залежність більшій частині сілезьких князівств. У них німецьке лицарство домінувало в оточенні правлячих П'ястів, а польське не могло з ним конкурувати²⁰. Подібна ситуація складалася й у середовищі місцевого бюргерства.

Польський король Владислав Локеток найперше шукав підтримки папської курії²¹. На саму коронацію він отримав згоду папи завдяки тому, що погодився на зростання розміру денарія святого Петра від 3 денарів на родину до 1 денара на людину²². Іншим союзником Польщі стала Угорщина, в якій утвердилася ворожа Люксембургам Анжуйська династія. Польсько-угорський союз був скріплений 6 липня 1320 р. шлюбом доньки Локетка Ельжбети (Єлизавети) з королем Угорщини Карлом Робертом²³. Зрозуміло, що для Польщі важливою була також позиція королівства Русі.

З огляду на то, що Литва вела постійну війну з Тевтонським орденом і намагалася прорвати дипломатичну блокаду²⁴, вона об'єктивно ставала потенційним союзником Владислава Локетка²⁵.

Потерпівши невдачу у тяжбі за поморські землі у 1320–1321 рр., король Владислав Локеток нагадав папі, що Помор'я та Хелмінська земля, відірвані від королівства Польського, також мають сплачувати денарій святого Петра і знову зажадав повернення цих земель під свою владу. Орден, розраховуючи на підтримку Яна Люксембурга та Людвіга Віттельсбаха, зухвало заявив, що навіть найстарша людина в підвладних йому землях нічого не чула про сплату денарія святого Петра, а мешканці Кульму дали знати ландкомтуру, що вони, радше, емігрують, ніж будуть сплачувати цей податок. Після такої відповіді керівництва Ордену папа ініціював проти нього церковний процес²⁶.

¹⁷ *Biskup M., Labuda G. Dzieje Zakonu krzyżackiego...* – S. 342.

¹⁸ *Ibidem.* – S. 343.

¹⁹ *Militzer K. Historia zakonu...* – S. 158.

* Денарій святого Петра – щорічний поголовний податок, який папа брав з католиків. Введений у X ст., спершу був добровільним, але згодом став обов'язковим / Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/sie/5351/ДЕНАРИЙ>

²⁰ *Тымовский М. История Польши.* –

С. 87.

²¹ Там же. – С. 88.

²² *Дейвіс Н. Боже ігрище...* – С. 117.

²³ *Войтович Л., Целуйко О. Правлячі династії Європи.* – Біла Церква, 2008. – С. 11.

²⁴ *Пашуто В. Образование Литовского государства.* – Москва, 1959. – С. 424.

²⁵ *Тымовский М. История Польши.* – С. 88.

²⁶ *Tumler M. Der Deutsche Orden...* – S. 322–323.

Папськими суддями були призначені троє представників польського кліру на чолі з архієпископом Яніславом, що дозволило Ордену з упередженням ставитися до рішень суддів. Суд зібрався у середині травня 1320 р. в Іновроцлаві та Бресті-Куявському вислухати 25 свідків, здебільшого з Куявії та Північної Великопольщі, змушених покинути Помор'я внаслідок орденських репресій. Їх зізнання підтвердили факт незаконного захоплення Помор'я. Оголошений 10 лютого 1321 р. в Іновроцлаві вирок суддів змушував Орден повернути Помор'я разом із загарбаними доходами в розмірі 30 тис. марок сріблом і заплатити за процес. Представники Ордену висловили протест – суд, на їх думку, був упередженим, та вирішили апелювати до папи²⁷.

Суперечка затягувалася і король Владислав 28 червня 1325 р. одружив свого сина Казимира з Альдоною-Анною, донькою великого князя литовського Гедиміна, уклавши політичну угоду з Литвою²⁸. Він вирішив атакувати союзників Ордену – Бранденбург та мазовецьких князів. З його намови Гедимін вдарив через польські землі на маркграфство Бранденбург, у якому правив син короля Людвіга Віттельсбаха.

Ось як ці події виклав сучасник, літописець Петро з Дуйсбурга: “У рік від Різдва Христового 1326 Гедимін, на вимогу Локетка відправив до нього 1200 вершників. Разом з поляками вони вторглися у землю маркграфа Бранденбурга, де налічувалося тисяча чотириста сіл, стільки ж парафіяльних церков... розорили вогнем і мечем, виганяючи з монастирів монахів і монашок, слуг Церкви і священиків, забираючи священні посудини та інші святині. Вони вбивали чоловіків, але жінок і багатьох знатних матрон з дівчатами і дітьми брали в полон. Серед цих дівчат була одна знатна, якій не було рівної за красою; через неї виникла суперечка між литвинами, але щоб вона не переросла у бійку, одна людина підійшла і розсікла її мечем навпіл, говорячи: “Вона поділена на дві частини. Нехай кожен візьме свою долю”. І ось, коли земля була спустошена, вбито і взято в полон більше шести тисяч чоловік, вони пішли”²⁹.

Бранденбург та Тевтонський орден одразу ж подали скарги на величезні шкоди, які литовські язичники заподіяли християнським церквам. Магістр Вернер фон Орзельн підкріпив свої скарги двома тисячами срібних марок³⁰. Папа охолов до Польщі й призупинив процес щодо сплати денарія святого Петра з Кульму та Помор'я.

У лютому 1327 р. Владислав Локеток напав на землі плоцького князя Вацлава, дядька галицько-волинського князя Болеслава Юрія Тройденовича. Цей мазовецький князь був послідовним союзником Ордену, якому він поспішив на допомогу до Куявії. Результатом таких дій польського короля стало перемир'я на рік, досягнуте у Влоцлавку³¹.

²⁷ *Biskup M., Labuda G. Dzieje Zakonu krzyżackiego... – S. 344–345.*

²⁸ *Войтович Л., Целуйко О. Правлячі династії... – С. 167.*

²⁹ *Петр из Дусбурга. Хроника земли Прусской / Под ред. А. Хорошкевич;*

пер. с нем. В. Матузовой. – Москва, 1997. – С. 185–186.

³⁰ *Tumler M. Der Deutsche Orden... – S. 323.*

³¹ *Biskup M., Labuda G. Dzieje Zakonu krzyżackiego... – S. 345–346.*

Саме за таких умов великий магістр Вернер фон Орзельн (6 липня 1324 – 8 листопада 1330)³² уклав угоду з вроцлавським князем Генріхом VI та підтвердив союз з галицько-волинським князем Болеславом Юрієм Тройденувичем³³ й німецьким королем Людвігом Віттельсбахом³⁴.

1327 р. великий магістр повів своє військо на південь вздовж обох берегів Вісли. Ці землі король Владислав Локеток утримував, намагаючись утвердити королівську владу над своїми мазовецькими родичами. Тевтонці витіснили польські війська з Добжина та Плоцька, а потім вторглися до Куявії. Лише коли наступ на Бржеськ провалився, магістр запропонував мир³⁵.

У 1329 р. Владислав Локеток уклав мир з Бранденбургом, зосередивши всі сили в Куявії, на яку посилювалися напади тевтонців³⁶. Звідси король атакував Хелмінську землю, скориставшись спільним походом тевтонців і чеського короля Яна Люксембурга до Жемайтії. Тим часом Ян Люксембург на правах спадкоємця короля Вацлава III подарував Тевтонському ордену Гданське Помор'я. Спільний виступ союзників проти Польщі закінчився захопленням Добжинської землі, відданої Ордену, і Плоцького князівства, яке стало чеським васалом.

Навесні 1329 і 1330 рр. відбулася низка спустошливих походів на Куявію. Здійснена у вересні 1330 р. за допомогою угорських, литовських та руських (васалів великого князя Гедиміна) підкріплень виправа Локетка для відвоювання Добжинської землі закінчилася провалом подібно до кампанії у Хелмінській землі. Результатом цього протистояння стало підписання перемир'я з Орденем поблизу Ліпенкем до середини 1331 р. Обставиною, немислимою для Польщі, була згода тевтонців на збір денарія святого Петра з Хелмінської землі за умов не вимагати її підлеглості Польщі. Після цього курія втратила інтерес до Помор'я³⁷.

Зусилля папи з укладення миру між Орденем і Польщею увінчувалися успіхом в 1330, 1332 і 1334 рр., проте надії на тривалий мир залишалися дуже слабкими. Досягнуті тоді домовленості означали тільки тимчасову перерву, але не більше, дозволяючи Вернеру фон Орзельну продовжувати війни у Прибалтиці. Взимку 1330 р. війна в Лівонії закінчилася капітуляцією Риги³⁸.

Новий великий магістр Лютер фон Брауншвейг (17 лютого 1331 – 18 квітня 1335)³⁹ відновив бойові дії у липні 1331 р.⁴⁰ Орден поповнив свої

³² Великие магистры Тевтонского ордена / [авт. текста А. Баранов] / Режим доступа: <http://ordoteutonicus.ru/prosopografiya/20-spisok-velikikh-magistrov-tevtonskogo-ordena.html>.

³³ История Польши: В 3 т. / Под ред. В. Королюка. – Москва, 1956. – Т. 1. – С. 106.

³⁴ У 1326 р., після того, як папа наклав на Німеччину інтердикт, припинивши всі церковні служби, великий магістр зібрав представників Ордену в Марієнбурзі, щоб обговорити цю проблему. Капелани і лицарі проголосували за те, аби підтримати імператора Людвіга IV

Віттельсбаха: *Егер О.* Всемирная история: В 4 т. – Санкт-Петербург, 1997. – Т. 2: История средних веков. – С. 326.

³⁵ Урбан В. Тевтонский орден. – С. 189.

³⁶ *Зашкільняк Л., Крикун М.* Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002. – С. 68–69.

³⁷ *Biskup M., Labuda G.* Dzieje Zakonu krzyżackiego... – S. 346.

³⁸ *Тымовский М.* История Польши. – С. 89–90.

³⁹ Великие магистры...

⁴⁰ *Тымовский М.* История Польши. – С. 90.

сили найманцями та готувався до з'єднання з чеськими військами на р. Варти⁴¹. Супроти сподівань, похід не приніс якогось значного успіху⁴². Великий маршал Дітріх фон Альтенбург не дочекався біля Каліша чеської армії⁴³ і, розділивши своє військо (6–7 тис.) на три гуфи (корпуси), рушив на Брест-Куявський. Владислав Локеток пропустив перші два гуфи, влаштувавши засідку третьому біля с. Пловці. Поляки зненацька напали на цей ар'єргард (близько 2 тис.), який очолював сам Дітріх фон Альтенбург, розбили його і взяли в полон великого маршала. Але перші два гуфи, що наступали на Брест-Куявський, отримавши інформацію про сутичку, поспішили на допомогу. Новий етап битви виявився вдалішим для хрестоносців: вони відбили частину полонених і обоз. Продовжуючи переслідувати відступаючих поляків, війська Ордену захопили до настання сутінків ще сотню полонених. Владиславу Локетку і принцу Казимиру вдалося вислизнути⁴⁴.

Битва за втратами була великою. Коли єпископ Куявії послав своїх людей поховати тіла в загальних могилах, нараховано 4187 полеглих з обох сторін – кількість, нечувана за часів лицарства. Після цього на місці битви єпископ спорудив каплицю, де можна було помолитися за душі полеглих⁴⁵.

У 1332 р. Тевтонський орден заволодів усією Куявією⁴⁶. Цьому сприяли й інтереси великопольської шляхти та церковних ієрархів, які мали значні земельні володіння у Помор'ї і не хотіли ними ризикувати⁴⁷. Великопольські пани на чолі з познанським воєводою Вінцентом уклали таємно від королевича Казимира, який був намісником Великопольщі, угоду з Бранденбургом про взаємну допомогу, яка мала забезпечити рід Наленців (Nałęczów) перед непевною акцією Владислава Локетка⁴⁸.

Цікаво, що саме в розпал цієї кампанії галицькі війська Болеслава Юрія Тройденовича разом з татарами вторглися до Угорщини в районі верхів'їв Тиси⁴⁹, зв'язавши сили угорського короля і утримавши їх від допомоги полякам. Що це, як не свідчення про функціонування військового союзу між королівством Русі та Тевтонським орденом і антипольське його спрямування?

Поразка в цій війні, однією з причин якої була також перевага орденських обладунків над озброєнням польського ополчення⁵⁰, змусила польського короля Казимира III, який заступив батька, вдатися до укріплення польсько-угорського союзу, при цьому шукаючи компромісів з противниками – Чехією та Тевтонським орденом⁵¹.

⁴¹ Tumler M. Der Deutsche Orden... – S. 324.

⁴² Урбан В. Тевтонский орден. – С. 200.

⁴³ Тымовский М. История Польши. – С. 90.

⁴⁴ Korbal R. Bitwa pod Płowcami // Słynne bitwy w historii Polski [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.sztab.com/sredniowiecze,Bitwa-pod-Płowcami,2566.html>

⁴⁵ Kunicki K., Ławecki T., Olchowik L. Krzyżacy: historia, zamki, bitwy. – Carta Blanka, 2010. – S. 17.

⁴⁶ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі... – С. 69.

⁴⁷ Tumler M. Der Deutsche Orden... – S. 324–325.

⁴⁸ Biskup M., Labuda G. Dzieje Zakonu krzyżackiego... – S. 346.

⁴⁹ Войтович Л. Князь Юрій-Болеслав Тройденович... – С. 217.

⁵⁰ Biskup M., Labuda G. Dzieje Zakonu krzyżackiego... – S. 347.

⁵¹ Ключовський Є. Історія Польщі... – С. 61.

Закріпивши союз з Угорщиною в 1335 р. у Вишеграді, Казимир III там же за посередництва Карла Роберта уклав мирну угоду з Яном Люксембургом, який від свого імені та від імені своїх наступників відмовився від претензій на польський трон за 20 тис. кіп чеських грошей. Аналогічна угода повторила умови польсько-орденського перемир'я 1332 р. стосовно Східного Помор'я, Куявії та Добжинської землі⁵².

Домагаючись миру з Тевтонським орденем, польський король запропонував йому Західну Пруссію як дар, маючи на увазі, що ця земля може бути передана ще кому-небудь. Обидві сторони хотіли припинити військові дії, але переговори не вийшли поза обіцянки Дітріха фон Альтенбурга, який став новим великим магістром⁵³, залишити Куявію і запевнення Казимира у намірах домогтися відмови його підданих від Західної Пруссії⁵⁴.

На новому з'їзді у Вишеграді в 1338 р. Казимир III не тільки заклав основи майбутньої польсько-угорської унії, а й висунув свого племінника – добжинського князя Владислава Земовитовича претендентом на галицько-волинський престіл супроти Болеслава-Юрія Тройденовича⁵⁵.

Водночас польський король старався про поновлення справи папи проти Ордену за Помор'я. Початок папського процесу призначено на 4 лютого 1339 р. у Варшаві, на з'їзді були представники папи Галхард з Царцерес і Петро з Анненци. Польська сторона підготувалася краще, ніж у 1320 р. Тепер уже вимагали не тільки Помор'я, Хелмінської та Міхалковської землі (купленої у 1317 р. від Лешка Куявського), а й Куявії і добжинських земель, які Орден захопив в останній війні. Хелмінська земля мала повернутися до Польського королівства як невід'ємна його частина, оскільки надання її Ордену було тимчасовим⁵⁶. Викликано 126 свідків з польської сторони і жодного від Ордену. За таких обставин 15 вересня 1339 р. винесено вердикт, за яким належалося повернути Польщі Добжинь та Куявію, Помор'я, Кульм та Міхалковську землі, сплатити 194 тис. марок сріблом за незаконне їх утримання та відбудувати знищені в Польщі укріплення.

Заява про те, що Кульм належить не Ордену, хоча упродовж останніх ста років він був його безперечним володінням, викликала велике обурення зі сторони Ордену. Аналогічна реакція була і з приводу Міхалковської землі. Герцог Берко віддав її під заставу у 1304 р. й не тільки не погасив борг, а й взяв ще кілька позик. Незважаючи на це, у 1317 р. він вимагав повернення землі. Коли Орден категорично відмовився, герцог погодився стати васалом Ордену, а також дав згоду на включення відповідної території до Орденської держави⁵⁷.

Влада Ордену, яка від самого початку піддавала сумніву компетентність суду, не збиралася виконувати вироку, склавши апеляцію до папи.

⁵² *Зашкільняк Л., Крикун М.* Історія Польщі... – С. 70.

⁵³ Дітріх фон Альтенбург – великий магістр Тевтонського ордену (3 травня 1335 – 6 жовтня 1341), наступник Лютера фон Брауншвейга, який загинув у 1335 р. по дорозі в Кенігсберг: Великие магистры...

⁵⁴ *Урбан В.* Тевтонский орден. – С. 204–205.

⁵⁵ *Войтович Л.* Князь Юрій-Болеслав Тройденович... – С. 217.

⁵⁶ *Biskup M., Labuda G.* Dzieje Zakonu krzyżackiego... – S. 348.

⁵⁷ *Tumler M.* Der Deutsche Orden... – S. 325.

Значення варшавського процесу полягало в усвідомленні єдності польських земель, необхідності повернення втрачених територій для цілковитого об'єднання. Але після процесу політика Казимира щодо Помор'я змінилася під впливом, насамперед, зовнішніх чинників. У 1340 р., скориставшись зі смерті Болеслава Юрія Тройденовича, Казимир III здійснив спробу захопити королівство Русі. Вона зустріла підтримку малопольської еліти, а також і бюргерства головних польських міст. Землі королівства Русі були тісно пов'язані з польськими і через них йшов торговий шлях з Чорного моря до Балтики⁵⁸.

Васалами Казимира III залишилися вологойсько-слупські князі, але вони просили примирення з Орденем, не маючи сил йому протистояти⁵⁹. Зазнавши невдачі при спробі утримати Галицьку землю у 1340 р., король прагнув якнайшвидше домовитися з Орденем. Переговори розпочалися уже після смерті великого магістра Дітріха у 1342 р. Новий великий магістр Людольф Кеніг (6 січня 1342 – 14 вересня 1345)⁶⁰ погодився на них, виразивши готовність до компромісу⁶¹. Мир укладено у м. Каліш 8 липня 1343 р. Польща відмовилася від Хелмінської і Міхалковської земель та Помор'я, а Орден повернув Куявію та Добжинську землю. Король зберігав прерогативу зверхності над Помор'ям, надавши Хелмінську і Міхалківську землі у вічне володіння, і ставав у такий спосіб патроном Ордену. Останній мусив допомагати Польщі військовим контингентом, податками грішми та худобою. У разі війни між сторонами усі пожертвування скасовувалися⁶².

За Калішським миром 1343 р. мазовецькі й куявські князі (які могли претендувати на польський престіл, оскільки в Казимира III не було спадкоємця, а вишеградські домовленості ще зберігалися у таємниці) відмовлялися від претензій до Західної Пруссії. Поморський князь на Слупську Богуслав V (зять Казимира III, одружений з його найстаршою донькою Єлизаветою і також вірогідний спадкоємець польської корони) зобов'язувався піклуватися про виконання договору, хто б не зайняв польський трон. Польська знать і міста склали присягу королю щодо визнання і збереження цих домовленостей.

Обидві сторони отримали компромісний мир, який їх тепер почасти зближував. Помор'я виявилось розділеним, між Орденем та Польщею лежали землі куявських і мазовецьких князів, які намагалися зберегти свою самостійність і, звичайно, більш-менш нейтральну позицію⁶³. Орден був зацікавлений у продовженні війни з Литвою за Жемайтію, а король – якомога більший її ескалації, яка стримувала Велике князівство Литовське від допомоги родичеві – князю Любартові Дмитру Гедиміновичу, якого еліта королівства Русі визнала спадкоємцем Романовичів.

Боротьба за спадщину Романовичів⁶⁴ так опанувала польську сторону, що до кінця століття стосунки між Орденем та Польщею носили мирний

⁵⁸ *Biskup M., Labuda G. Dzieje Zakonu krzyżackiego...* – S. 349.

⁵⁹ *Ibidem.* – S. 350.

⁶⁰ Великие магистры...

⁶¹ *Урбан В. Тевтонский орден.* – С. 210–211.

⁶² *Biskup M., Labuda G. Dzieje Zakonu krzyżackiego...* – S. 350.

⁶³ *Урбан В. Тевтонский орден.* – С. 211.

⁶⁴ *Wojtowycz L. Walka o spadek po Romanowiczach a król polski Kazimierz III Wielki // Kazimierz Wielki i jego państwo.*

характер. Протистояння Ордену з Великим князівством Литовським на цьому етапі повністю влаштувало польську сторону аж до укладення Кревської унії, що перетворила Польське королівство в одну з наймогутніших країн регіону. А Тевтонський орден, якому така ситуація теж розв'язувала руки, вже за великого магістра Вінріха фон Кніпроде досяг zenіту могутності.

Територіальні суперечки не були цілком вирішені, їх лише відтерміновано перед натиском новіших проблем, оскільки вони заважали експансії обох держав в інших напрямках. Важко назвати переможців та переможених у цій війні. З одного боку, переможцем виявився Орден, оскільки він відстояв своє право на існування як державна структура і вийшов з війни сильнішим, ніж був до того, зберігши значну частину захоплених територій. З іншого боку, Польща, яка вийшла з війни ослабленою, отримала каталізатор об'єднання поляків у національну державу. Компромісний мир дав Польщі інакші можливості, які врешті і зробили з неї могутню державу. Набравшись сил, вона змогла переграти Орден і стати домінуючою у регіоні.

Проведений аналіз не залишає сумнівів, що союз Тевтонського ордену з королівством Русі (Галицько-Волинською державою), особливо за часів князя Болеслава Юрія Тройденевича, мав яскраву антипольську спрямованість і відповідав тогочасним інтересам обох сторін.

Магістр історії, м. Львів

